

що у звичайному житті просто недосяжно. Героїн "працює" по-іншому: він паралізує "гальмові" нервові клітки. Коли ці клітки приголомшені, і сигнали, що посилають безупинно, переповняють синапси дофаміном, що зумовлює "кайф" - велику ейфорію.

Якщо людина живе в безнадійній, заплутаній, нестерпній обстановці, то наркотик - великий утішник і найлегший вихід зі сформованої ситуації. Якщо його життя нудне, бідне враженнями - до його послуг знову ж наркотики. Так, за допомогою методів ідентифікації й аутоідентифікації за словесними портретами встановлено, що підліток 11-14 років не імітує свого батька алкоголіка, хоча до сімнадцяти років негативне відношення до батька змінюється на позитивне й з'являється позитивна установка щодо споживання алкоголю. Однак і порушення емоційного спілкування в родині алкоголіків і наркоманів можуть зіграти негативну роль у формуванні наркологічних захворювань у дітей. Для таких родин характерний: недостача їжі й одягу, соціальна ізоляція дітей, боязке очікування сварок, конфліктів, бійок і розлучення, страх і сором дітей за батьків. Часто діти змушені частину батьківських обов'язків брати на себе. Все це вкрай негативно впливає на їхні відносини з батьками, психічний стан, розвиток особистості [6, с.41].

Підводячи підсумки результатів дослідження причин уживання одурманюючих речовин, можна сказати, що основу внутрішніх спонукальних сил становить дію механізму пошуку вражень на фоні нерозвиненості сфери потреб, наслідування дорослим (або одноліткам), перекручування процесу соціалізації, потреба в саморегуляції внутрішнього стану, особливо в психотравмуючій ситуації, порушення в емоційній або пізнавальній сферах, недолік наукових знань про здоровий спосіб життя, про алкоголь, тютюн, наркотики, їхні властивостях, наслідки їхнього вживання для особистості й суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Братусь В.С., Сидоров П.И. Психология, клиника и профилактика раннего алкоголизма. М.: Изд-во МГУ, 1984. - 143 с.
2. Гульдан В.В., Романова О.Л., Сиденко О.К. Представления школьников о наркомании и токсикомании//Социологические исследования. 1989. №3. С.66-71.
3. Гульдан В.В., Романова О.Л., Корсун А.М. и др. Эмоционально-когнитивный диссонанс в структуре представлений школьников о наркомании и токсикомании//Психологические исследования и психотерапия в наркологии. Л., 1989. С.68-74.
4. Латышев Г.В., Бережная М.А., Речнов Д.Д. Организация мероприятий по профилактике наркомании: Методические рекомендации для педагогических коллективов школ, работников подростковых клубов и социальных педагогов. М.: Медицина. 1991. -158с.
5. Кандель Е.Р. В поисках памяти // Серия «Элементы». Изд-во «Астрель», Corpus — 2012. - 736 с.
6. Гульдан В.В., Корсун А.М. Поиск впечатлений как фактор приобщения подростков к наркотикам//Вопросы наркологии. 1990. С.40-44.

УДК:376.36

МОВЛЕННЄВА ДІЯЛЬНОСТЬ – ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА ПРОБЛЕМА

Літвінова О.В.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

В статті розглядаються різні підходи до визначення мовленнєвої діяльності, структурну організацію та механізми даного процесу.

В статье рассматриваются различные подходы к определению речевой деятельности, структурной организации и механизмов данного процесса.

The article considers different approaches to the definition of the speech activity, structural organization and mechanisms of this process.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, структура, організація, механізми мовленнєвої діяльності.

Ключевые слова: речевая деятельность, структура, организация, механизмы речевой деятельности.

Key words: speech activity, structure, organization, mechanisms of speech activity, autism, infringement of speech development, systematization of speech disorders.

Вся система ставлення людини до інших людей реалізується у спілкуванні. Поняття "спілкування" є одним із центральних у системі психологічного знання. Соціальна функція спілкування полягає в тому, що воно є засобом передачі суспільного досвіду. Його специфіка визначається тим, що в процесі спілкування суб'єктивний світ однієї людини розкривається для іншої, відбувається взаємний обмін думками, інтересами, почуттями та ін. У спілкуванні людина формується і самовизначається, виявляючи свої індивідуальні особливості. Результат спілкування – налагодження певних стосунків з іншими людьми. Завдяки спілкуванню здійснюється інтеграція людей, виробляються норми поведінки та взаємодії. Зв'язок людей у процесі спілкування є умовою існування групи як цілісної системи. Спілкування координує спільні дії людей і задовольняє потребу в психологічному контакті. Потреба у спілкуванні є однією з первинних потреб дитини. [3]

Спілкування відбувається засобами мови і реалізується через мовленнєвий процес. Таким чином формується

мовленнєва діяльність. У вітчизняній та зарубіжній літературі існує багато досліджень присвячених проблемі мови та мовлення (Б.Г.Ананьєв, А.В.Артемов, М.М.Бахтін, Л. Блумфілд, К. Бюлер, Л.С.Виготський, В.П.Глухов, І.Н. Горелов, А. Делакруа, М.І. Жинкін, І.О.Зимня, В.А.Ковшиков, О.О.Леонтьєв, О.Р.Лурія, Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейн, Т.В.Рябова-Ахутіна, І.А.Сікорский, Ф. де Соссюр, Е.Ф. Тарасов, В.Штерн, Л.В.Щерба та ін.).

Метою нашої статті дослідження мовленнєвої діяльності, визначення структурної організації та механізмів реалізації даного процесу з точки зору психолінгвістичної науки.

Як зазначали вчені, головним і універсальним видом взаємодії між людьми в людському суспільстві є мовленнєва діяльність. Таким чином, діяльність спілкування та мовленнєва діяльність розглядаються психологічною наукою як загальне та приватне, як ціле та часткове. Мовлення в цьому випадку може розглядатися одночасно як і форма і засіб діяльності спілкування. Як зазначав О. О. Леонтьєв, мовленнєва діяльність - це специфічне вживання мови для спілкування. [7]

В цьому контексті, М.І.Жинкін визначає, що мовлення - це процес застосування мови, який виробляється зусиллями багатьох людей, обслуговує суспільство, і є суспільним надбанням.[4]

З огляду на досліджувану проблему особливої уваги потребує діяльнісний підхід до визначення мовлення. Воно виступає у вигляді цілісного акту діяльності, якщо має власну мотивацію, яка не може бути реалізована нікими іншими видами діяльності або у вигляді окремих мовленнєвих дій, що супроводжують будь-яку іншу діяльність людини. [2]

У надрах психологічної науки сформувалася психолінгвістична течія, яка розглядає мовлення як форму спілкування, що історично склалася в процесі матеріальної перетворюючої діяльності людей, та опосередкована мовою.

З цього приводу І.О. Зимня зазначала, що мовленнєва діяльність представляє собою процес активного, цілеспрямованого, опосередкованого мовою і обумовленого ситуацією спілкування та взаємодії між людьми. [6]

На думку О. О. Леонтьєва, мовленнєва діяльність є специфічним видом діяльності, що співвідноситься безпосередньо з «класичними» видами діяльності, а у формі окремих мовних дій обслуговує всі види діяльності, які входять до складу трудової, ігрової, пізнавальної діяльності [7].

В центрі уваги психолінгвістики знаходиться саме організація і механізми мовленнєвої діяльності, а також особливості їх становлення і функціонування.

С.Л. Рубінштейн та Л.С. Виготський розкрили поняття «фазної будови» акту мовленнєвої діяльності. Першою фазою або першим етапом є мотивація, продуктом якої виступає інтенція (наміри) і відповідна установка. Друга фаза – це орієнтовані дії. Третя фаза – планування діяльності. Четверта фаза - виконавча, тобто реалізація плану. Нарешті, остання, п'ята фаза – це фаза контролю.

Мова і мовлення це дві взаємопроникаючі системи. Вони одночасно і єдині, і різні. Вони є двома аспектами єдиного процесу. Мовлення – це насамперед діяльність спілкування – передачі об'єктивної або суб'єктивної інформації. Таким чином, мовлення – це мова в дії. В цьому контексті визначальними є різні погляди на мову та мовлення (Л.В.Щерба, 1960, О.О.Леонтьєв,1969 та ін.). Згідно даних літератури, мова – це система спеціальних кодів – умовних знаків, що мають узагальнюючу змістовну роль, а мовлення – це процес передачі будь-якого повідомлення засобами мови (О.О.Леонтьєв, 1969, І.А.Зимня, 1962, 1976). Таким чином, поняття «мовлення» містить процесуальний компонент, а «мова» – це поняття статичне. Із цього можна зробити висновок, що порушується мовлення, тобто мовленнєва діяльність, а не мова, як сукупність кодових знаків (засобів мови).

Мовлення є однією з найскладніших форм вищих психічних функцій. Мовленнєва діяльність характеризують багатозначність, багаторівнева структура, рухливість і зв'язок з усіма іншими психічними функціями. Здійснення мовленнєвої діяльності на всіх фазах (рівнях) її реалізації забезпечується рядом складних психологічних механізмів.

З огляду на досліджувану проблему перед нами постає завдання, з'ясувати структурну організацію, предметний (психологічний) зміст, загальнофункціональні психологічні механізми, види та форми мовленнєвої діяльності.

Згідно теорії О.О.Леонтьєва, структурна організація мовленнєвої діяльності визначаються трифазністю. В дану структуру входить спонукально-мотиваційна, орієнтовно-дослідницька (аналітико-синтетична) і виконавча фази. [7]

Аналіз досліджень Леонтьєва О.О. дозволив нам визначити, які саме основні етапи та механізми лежать в основі породження мовленнєвого висловлювання. [6]

1. Етап формування мотивації висловлювання.
2. Етап формування задуму і внутрішнього програмування семантико-змістовної сторони висловлювання.
3. Етап граматико-семантичного програмування та організації майбутнього висловлювання.
4. Етап моторного програмування синтагматичної послідовності артикуляційно-фонематических компонентів висловлювання.

5. Етап зовнішньомовленнєвої моторно-артикуляційної реалізації висловлювання.

6. Етап зіставлення результатів реалізації вислову із задумом.

Кожна діяльність, в тому числі мовленнєва має певні механізми. Як зазначав М.І.Жинкін, механізм мовлення постійно перебудовується і в нормі постійно удосконалюється. Його формування, перебудова і запуск відбуваються в результаті обміну повідомленнями. Найбільш повна характеристика психологічних механізмів мовленнєвої діяльності представлена в дослідженнях однієї з вітчизняних шкіл психолінгвістики («школа А. Артемова – М.І.Жинкіна - І. О. Зимньої»). В їх роботах представлена цілісна наукова концепція психологічних механізмів мовленнєвої діяльності. Відповідно до цієї концепції, ними є: механізм усвідомлення, мнемічної організації мовленнєвої діяльності (насамперед - механізм мовної пам'яті), а також механізм попереднього аналізу та синтезу мовлення (механізм мовленнєвого прогнозування). [1,4]

Аналізуючи концепції М.І.Жинкіна, І.О.Зимня відзначає дволанковість та компліментарність (взаємодоповнюваність) усіх мовленнєвих механізмів з включенням до числа останніх досить різних процесів і явищ, які можуть бути впорядковані в ієрархію рівнів з загальними механізмами видачі і прийому повідомлень. Ідея компліментарності реалізується на всіх рівнях

цієї ієрархії: у взаємодоповнюваності "прийому" і "видачі" повідомлення, і в механізмах, пов'язаних з функціонуванням кожного з цих ланок спілкування, а саме: осмислення - через аналіз і синтез; пам'яті - через взаємодію довготривалої і короткочасної пам'яті; попереджувального синтезу (випереджального відображення) – через об'єднання двох елементарних ланок будь-якого відрізка мовної ланцюга. Основний операційний механізм визначається М.І.Жинкіним як взаємодія складання слів з елементів та фраз зі слів при реалізації в кожному з них відбору та складання, аналізу і синтезу, динаміки і статистики.[6]

Як зазначав О.О.Леонтьєв, в основі психолінгвістичної структурної організації мовленнєвої діяльності лежить процес розуміння мовленнєвих висловлювань і текстів, який реалізується через такі психологічні механізми: [6]

- Механізми орієнтування в ситуативному та мовленнєвому контексті.
- Механізми ймовірного прогнозування при сприйнятті висловлювань і текстів (механізми апперцепції):

формування гіпотез про можливий зміст висловлювання.

- Механізми заповнення змістових прогалів між значеннями, які актуалізуються у суб'єкта на основі висловлювань і текстів, наявних у суб'єкта уявлень, знань, життєвого досвіду.

- Механізми перекодування (перетворення) висловлювань і текстів у використання суб'єктом індивідуальних образів, понять та мовленнєвих засобів, які спираються: а) на актуалізацію відповідного кола понять; б) на орієнтацію в граматичних правилах мови; в) на встановлення глибинних семантичних відносин між значеннями слів і висловів.

- Механізми виділення змісту із значень висловлювання або тексту.

В цьому контексті І. О. Зимня виділяє 3 фази мовленнєвої діяльності в їх співвідношенні з загально функціональними і специфічними мовленнєвими механізмами: [5]

- 1) мотиваційно-спонукальна фаза пов'язана з механізмом мотивації;
- 2) орієнтовно-дослідницька;
- 3) виконавча.

Останні дві фази пов'язані з загальнофункціональними механізмами, серед яких І.О.Зимня виділяє [5]:

- випереджальне відображення;
- усвідомлення;
- оперативну та постійну пам'ять.

На них ґрунтуються і специфічні мовні механізми [5]:

- механізм логіки думки і денотатної належності;

- механізми внутрішнього оформлення висловлювання (сукупність операцій відбору, порівняння, складання, комбінування, структурування і т. д.);

- механізми зовнішнього оформлення висловлювання (фонаційні);
- механізми зворотного зв'язку з виділенням слухового контролю.

Серед інших мовленнєвих механізмів, які вказують різні дослідники, слід назвати:

- механізми синтаксичної організації (Т.В.Ахутіна 1989);
- механізми сприйняття цілісного тексту (А.С.Штерн 1980);
- механізми мововідтворення (С.І.Горохова 1985, 1986).

Як і будь-яка інша діяльність, мовленнєва діяльність визначається єдністю двох сторін - зовнішньою, виконавчою, що реалізує саму діяльність, і внутрішньою, яка зовні не спостерігається. У цій характеристиці виявляється принцип єдності свідомості та діяльності, згідно з яким, за С.Л.Рубінштейн, психіка та свідомість є внутрішньою, інтегральною частиною діяльності.

О.О.Леонтьєв, В.П.Глухов, В.А.Ковшиков підкреслюють, що для мовленнєвої діяльності є характерним єдність змісту і форми. Змістом є змістоорганізація відтвореного і сприйнятого висловлення, що відображає предметну дійсність у зв'язках і відносинах об'єктів і явищ. Формою такої змістоорганізації і відповідно «формою» самої мовленнєвої діяльності є перцептивні, розумові, мнемічні і моторні дії, тобто внутрішні і зовнішні оформлення думки [1].

До основних одиниць мовленнєвої діяльності, як сукупності способів її реалізації відносяться склад, слово і мовленнєве висловлювання.

Склад визначається в психології та психолінгвістиці як мінімальна вимовна одиниця. Процес реалізації зовнішньої усного мовлення (говоріння) здійснюється через продукування (проголошення) складу, у типовому варіанті – сталого поєднання двох або трьох звуків, або одного – голосного звуку. Склад як одиниця зовнішньої фази мовленнєвої діяльності говоріння реалізується через комплекс артикуляційних рухів (на основі відповідних артикуляційних укладів і мовнорухових «позицій»). У психолінгвістиці та логопедії склад як мовно рухова одиниця визначається терміном «артикулема». Відповідно практична реалізація основних одиниць мови – слова і пропозиції (як цілого мовного висловлювання) здійснюється на основі продукування окремих складів - звукосполучень.[1]

Як самостійна одиниця мови склад реалізується тільки у мовленнєвій діяльності говоріння; в інших видах мовленнєвої діяльності він у такій «опції» не виступає. У процесі слухання склад виступає не як одиниця мовлення, а як компонент «проміжного» аналізу; одиницею процесу мовосприйняття є ціле слово (цей процес здійснюється «послівно» - на основі виділення зі сприйнятого звукового потоку цілого слова).

Слово є основною і універсальною одиницею процесів мовотворення, мововиробництва і мовосприйняття. Слово як одиниця мовлення виступає у двох основних своїх проявах – як вимовна одиниця і як «семантична» одиниця. Воно представляє собою цілісну вимовну одиницю, стійкий звукокомплекс, що продукується у промові через комплекс мовленнєвих рухів - артикулем. Слово в його головній, семантичній функції (як знак – носій значення) може розглядатися як

мінімальна змістова одиниця мовлення.[7]

Згідно з деякими психологічними і психолінгвістичними концепціям внутрішнього мовлення (Б.Г. Ананьєв, Т.Н. Ушакова та ін.) слово є основним структурним компонентом реалізації мовленнєвих та мисленнєвих процесів.[1]

Третьою, також основною одиницею є мовленнєве висловлювання. Воно визначається в психологічній та психолінгвістичній науці як самостійна комунікативна одиниця, як закінчене з боку змісту та інтонації голосове повідомлення, що характеризується певною (композиційною або граматичною) структурою.[6]

Мовленнєве висловлення, так само як і слово, виступає і як вимовна одиниця, і як «семантична одиниця». Його основною функцією є навмисна передача деякого уявного змісту, тобто голосове повідомлення.

У чому полягають особливості сприйняття і розуміння мовних висловлювань?

Які можуть бути виділені психолінгвістичні рівні розуміння висловлювань?

Розуміння висловлювань і текстів спирається на аналітично-синтетичні процеси, що протікають на декількох взаємопов'язаних рівнях [1,2]:

- Правильне сприйняття фонем та їх структурування в складові та лексичні одиниці.
- Розуміння значень слів, яке передбачає безліч напрямів реалізації орієнтовних операцій: а) орієнтування в можливою омонімічності (відкритого і прихованого); б) орієнтування в мовленнєвому контексті; в) орієнтування в частоті вживання слів і т. д.

- Розуміння значень фраз, яке може ускладнюватися: а) розбіжністю глибинних семантико-сміслових і поверхневих синтаксичних структур; б) невідповідністю реальної послідовності подій порядку їх опису в мовлення; в) дистантними і підлеглими граматичними конструкціями; в) складністю парадигматичних відносин, які фіксуються в синтагматичній послідовності фраз і т. д.

- Розуміння змісту тексту може мати різну глибину і якість: а) рівень розуміння основного предмета висловлювання або тексту - того, про що йде мова; б) рівень розуміння основного змісту (значення) висловлювання або тексту на основі виділення ієрархії тим (підтем) і рем; в) рівень розуміння сенсу висловлювання або тексту в контексте взаємодії суб'єкта з світом та іншими людьми (мотиваційно-змістовний зміст).

Отже, мовленнєва діяльність реалізується за допомогою складного механізму психічної діяльності людини. Процеси осмислення, утримання в пам'яті, випереджального відображення є тими внутрішніми механізмами, за допомогою яких, у свою чергу, здійснюється дія основного операційного механізму мовлення, яку Н.І.Жинкін визначив як єдність двох ланок – механізму складання слів з елементів та складання фраз-повідомлень зі слів. Несформованість одного з механізмів призведе до порушення онтогенетичного розвитку, несформованості мовленнєвої діяльності.

Таким чином, саме психолінгвістичний підхід до визначення мовленнєвої діяльності та особливостей функціонування даного процесу є основою до визначення змісту навчально-корекційної роботи з дітьми з різними психофізичними порушеннями розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глухов В.П., Ковшиков В.О. Психолінгвістика. Теория речевой деятельности.- М.: Астрель,2007.- 318 с.
2. Глухов В.П. Основы психолінгвістики – М.: Астрель,2005. - с.24-31.
3. Дошкільна лінгводидактика.- Хрестоматія//Упорядник Богуш А.М.- Ч.ІІ, К.: Вища школа,1999. – с.38-47.
4. Жинкін Н.И. Язык. Речь. Творчество.-М.: Лабиринт,1998 - с.2-12.
5. Зимняя И.О. Лингвопсихология речевой деятельности - М.: Московский психолого-социальный институт, Воронеж: НПО «МОДЭК», 2001. - с.57-190.
6. Леонтьев А.А. Язык. Речь. Речевая деятельность.- М.2010, с.14-16.
7. Леонтьев А.А. Основы психолінгвістики.- М. 1999, с.287.

УДК: 616.33+616.342]-036.12-053.2-085:159.9

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАТУС І МОВЛЕННЄВІ ПОРУШЕННЯ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ У ДІТЕЙ З ХРОНІЧНИМ ГАСТРОДУОДЕНІТОМ, АСОЦІЙОВАНИМ З НР-ІНФЕКЦІЄЮ

Лукашук І.В.

кандидат медичних наук,

Молочек А.Ю.,

Ходаківська С.П.

кандидат медичних наук,

Лукашук В.Д.

доктор медичних наук, професор

Кафедра педіатрії № 5

Національного медичного університету

імені О.О. Богомольця

У роботі наведені результати психологічного та логопедичного обстеження дітей у віці 7-18 років з хронічним гастродуоденітом, асоційованим з *Helicobacter pylori*-інфекцією. Вивчали особливості психологічної адаптації та впливу корекційно-розвивальної логопедичної допомоги з метою оптимізації лікування.